

SZEMLE

Magyar egyháztörténeti bibliográfia 1980–1990. Szerk. VÁRSZEGI Asztrik és ZOMBORI István. Bev. KOSÁRY Domokos. Bp. 1997. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 221 l.

A fenti címmel megjelent összeállítás szerzői a magyar egyháztörténeti irodalom egy évtizednyi termését gyűjtötték egybe és tették közzé. Ez az évtized a pártállami diktatúra fellazulásának a kora volt, amikor a hatalom egyre többet volt kénytelen engedni oly témával kapcsolatban, amelyről korábban vagy egyáltalán nem, vagy pedig csak nagyon egyoldalúan lehetett írni. Jellemző, hogy 1980-ban még csak 167, 1985-ben 336, 1990-ben pedig már 613 tétel szerepel a bibliográfiában. (Itt jegyzem meg, hogy mindezek ellenére folyóiratunkat, a *Magyar Könyvszemlét* még a nyolcvanas évek folyamán is azzal „vádolták”, az utólagos cenzúrát gyakorló és a lapokat időről-időre revízió alá vevő párthatóságok, hogy túl sok benne az „egyháztörténeti” vonatkozású tanulmány.) Annyiban persze igazuk volt, hogy a magyar könyvtörténet – és általában szellemi életünk múltja – századokon keresztül szoros kapcsolatban volt az egyházakkal: akik ezt ki szerették volna törölni a történelmi tudatunkból azok a magyar művelődéstörténet jelentős részét is negligálni akarták.

Természetes, a fentiekből az is következik, hogy a magyar egyházak történetének kutatása egyszersmind a magyar művelődés történetének a teljesebb feltárásához vezet. Fokozottabban érvényes ez a megállapítás azért is, mert e vállalkozás és ennek ezen egyik első kísérleti kiadványa valamennyi hazai történelmi egyház múltjá-

ról kíván teljesebb képet adni, sőt számba veszi a Magyarország határain kívül élő magyar kisebbségi csoportok egyházi tevékenységének irodalmi visszhangját is. Ez azért is jelentős, mert – miként a kötet előszavában Kosáry Domokos megállapítja – „a magyar emigráns csoportok esetében az egyházak rendszerint a szigorúan vett vallási, lelki gondozási tevékenységen túlmenően egyfajta általános közösségi kulturális funkciót is elláttak.”

A szerkesztők által az utószóban felvázolt egyháztörténeti vállalkozás imponáló méretűnek ígérkezik, hiszen visszamenőleg 1100 év egyháztörténetére kíván kitekinteni. Ezen bibliográfiát a nagy munka egyik első, szerény lépésének, mintegy kísérleti vállalkozásnak tekintik, és tiszteletre méltó módon egyenesen igénylik a történészek és a bibliográfusok kritikai megjegyzéseit.

A tanulságok összegyűjtéséhez néhány megjegyzéssel mi is hozzá kívánunk járulni. A bibliográfiai összeállítás szerkezetét az évek szerinti tagolás és az éveken belül a szerzői betűrend határozza meg. Használatát egy tárgyszavak szerint összeállított és egy szerzői betűrendes mutató segíti elő. A kötet végén még egy periodika-mutató is található.

Véleményünk szerint – szerencsére – tíz esztendő egyháztörténeti szakirodalmának termése már jóval terjedelmesebb annál, hogy az évek szerinti bontása még indokolt lehetne. Az éveken belül alkalmazott, legmechanikusabb rendezésnél, a szerzői betűrend szerinti csoportosításnál pedig talán hasznosabb lett volna a teljes anyagot alapul vevő, szakrend szerinti szerkesztés. A kötet használatát ugyanis többnyire valamilyen tárgykör érdekli, függetlenül a megjelenés évétől és szerzőjétől. A szerzők iránti keresést a szerzői betűren-

des mutató úgysis lehetővé teszi, a tárgymutató viszont csak nagyon hiányosan tudja pótolni a szakrend szerinti csoportosítást. Különösen így van ez akkor, ha következetlenségek és hiányok gátolják meg a tájékozódást. Pl. a „kéziratkatalógus”-tárgyszó esetében csak két tételre történik hivatkozás (114, 1732). Hiányzik ugyanakkor a 334. tétel: (Szabó Flóris: *A Pannonhalmi Főapátság Könyvtár kéziratkatalógusa*. Bp. 1981.) és a 2692. leírás említése ugyanitt: (Boros István: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kéziratkatalógusa*. Bp. 1989.) Ez utóbbi két mű pedig ugyanannak az egyházi kéziratkatalógus-sorozatnak a két tagja mint a tárgyszavak közé felvett másik két kiadvány. – A „Felvilágosodás” – tárgyszónál csak a 886. tételre történik utalás két ízben is, de a 885.-re nem. Pedig ez utóbbinál a szerző és a téma teljesen, a cím pedig részben szintén azonos.

Véleményünk szerint a tárgyszó szerinti vizsgálódás akkor sem pótolhatja a szak szerinti csoportosítást, ha hiánytalan, kiegészítésül viszont sok további segítséget adhat. A számítógép alkalmazásának számos előnye mellett ajánlatos figyelembe venni annak korlátait is: a túlzottan mechanizált gyakorlatot nem árt alávetni az emberi kritikai gondolkodás ellenőrzésének.

Egyébként csak örülni lehet e nagy vállalkozás megindulásának, mégpedig részben azért, mert – miként a bevezetőben említettük – általa az egész magyar művelődéstörténet gazdagítását reméljük, de azért is, mert valamennyi hazai történelmi egyházra kiterjed és – talán először a tudományág történetében – a kezdeményezést nem a konfrontáció hanem a kooperáció szelleme hatja át.

KÓKAY GYÖRGY

Fehér Erzsébet: Magyar nyelvű tankönyvek 1777–1848. Bp. 1995. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 246 l.

Sem a magyar könyvtörténeti sem pedig a neveléstörténeti kutatások nem foglalkoztak érdemüknek megfelelően az elmúlt századok Magyarországon kiadott tankönyveinek vizsgá-

latával. Ritkaságszámba megy egy-egy, a hazai tankönyvtörténet egyes korszakaival, kérdéseivel foglalkozó tanulmány megjelenése. Éppen ezért nagyjelentőségű Fehér Erzsébet kötete, aki hozzátételeivel teljességgel gyűjtötte össze az 1777 és 1848 közötti időszak magyar nyelvű tankönyveit, amelyeket az alsó és középszintű iskolákban használtak a felvilágosodás idején és a reformkorban. (A kötet csakis a magyar nyelvű tankönyveket tartalmazza, nem foglalkozik sem a latin, sem pedig a hazai nemzetiségek nyelvén megjelent tankönyvekkel. Ugyanígy nem foglalkozik a szerző a korszak magyar nyelvű népiskolai ábécés- és olvasókönyveivel, valamint a vallásoktatással kapcsolatos tankönyvekkel sem.) A könyv három fő részből áll. Az első részben a szerző a tankönyvtörténet és iskolatörténet összefüggéseit világítja meg. Meghatározza a tankönyvtörténetet mint neveléstörténeti műfajt, szól annak általános problémáiról és elemzi az 1777 előtt megjelent magyar nyelvű tankönyveket. A továbbiakban részletes és pontos képet kaphatunk a tárgyalt korszak hazai alsó- és középszintű iskolatípusairól és az oktatott tantárgyakról. A kötet második része tartalmazza a tankönyvek leírását. Minden tankönyv sorszámot kapott. A leírásban szerepel a szerző neve (ha ismert), a tankönyv rövidített címe, a kiadás helye és éve. Ezt követi a könyv címlapjának betűhív leírása, majd a terjedelem és a méret közlése. Ha több kiadás van, a szerző azokat is felsorolja. Ezután a kötet tartalmának rövid ismertetése, és annak meghatározása következik, hogy a könyvet melyik iskolatípusban használták. Nagy segítséget nyújt a kutatóknak annak a jelzése, hogy az adott kötet mely hazai könyvtárakban lelhető fel. Az 1777 és 1848 között megjelent tankönyvek adatait a szerző a következő csoportosításban adja meg: 1. Latin nyelvi tankönyvek. 2. Magyar nyelvi tankönyvek. 3. Más nyelvi tankönyvek (görög, német, francia, angol, olasz). 4. Történelem tankönyvek. 5. Földrajz tankönyvek. 6. Természettan tankönyvek. 7. Egészségtan tankönyvek. 8. Fizika tankönyvek. 9. Matematika tankönyvek. 10. Logika tankönyvek. 11. Több tantárgy anyagát tartal-